

Keywords: political orthodoxy, the Union of Orthodox Citizens of Ukraine, an active stance, ethnic origin, political and religious.

Т. Гаврилюк* (м. Київ)

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ДУХОВНОГО ТА МАТЕРІАЛЬНОГО В СУЧАСНІЙ ХРИСТІЯНСЬКІЙ АНТРОПОЛОГІЇ

У статті Тетяни Гаврилюк «Проблема співвідношення духовного та матеріального в сучасній християнській антропології» проаналізовано сучасне розуміння ролі економічного чинника в житті людини в контексті трьох основних християнських конфесій – православ'я, католицизму, протестантизму. На основі опрацювання соціальних доктрин зроблено висновок про наявність трьох різних релігійних підходів з цього питання.

Ключові слова: людина, економіка, антропологія, соціальна доктрина, теоцентризм, антропоцентризм.

Актуальність даного дослідження пов'язана насамперед із сутнісними змінами людини, що відбуваються під впливом сучасної урбанізованої цивілізації. Людина і в XXI столітті залишається мало розгаданою таємницею, а відтак і невичерпним джерелом філософських рефлексій. Буття її настільки різноманітне, що охопити цілісно його онтологічну глибину є неможливим для жодного покоління. Нова епоха із своїм інформаційним виміром, докорінно новим способом життя подає філософії привід для пошуків і відповідей, для формування сучасного образу людини, яка в собі дивним чином поєднує сталість і розвиток, спокій і бурхливі зміни. М.Бубер зазначає, що досягнути людину можна лише “завдяки систематичному розгляду... розбіжностей, завдяки їх внутрішній динаміці і динамічному взаємозв'язку та завдяки постійній спрямованості відкривати єдине в різноманітному” [Бубер М. Два образа веры. – М, 1995. – С. 162].

Проблема людини залишається актуальною і для релігії, оскільки нова епоха висуває і нові спокуси на шляху становлення Божої особи. Кожен аспект життєдіяльності людини є в релігії не зовнішнім щодо неї фактором, а внутрішнім виявом, який органічно вплетений в діалектику добра і зла, руйнації і становлення.

В сучасному світі релігія активно розширює свій вплив від духовної сфери до наукової, політичної, економічної. На останньому ми і зосереджуємо наше дослідження. Економічний вимір людського буття є

---

* Гаврилюк Т.В. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Державної академії статистики, обліку та аудиту Держкомстату України.

актуальним як для світу в цілому, так і особливо для України. Ми будемо незалежною державою, прагнемо закріплення її свободи та повноцінної розбудови економіки. Українці, запозичуючи західні стандарти, прагнуть економічного зросту та процвітання і водночас сподіваються повернути духовність, відроджуючи храми та релігійність. Як узгоджуються між собою ці два основні напрямки людського буття?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема співвідношення духовного та матеріального у внутрішньому здійсненні людини як Божої особи актуалізується християнством уже в Новому Завіті. Сучасне її вирішення відображається в основних документах Церков: “Основах соціальної концепції Російської Православної Церкви”, “Документах Другого Ватиканського Собору”, “Соціальній позиції протестантських церков” та ін. Ця проблема знаходиться в полі зору, як сучасних християнських мислителів (наприклад, Тарчизіо Бертоне, Ігнатія Брянчанинова, Яцека Салія Ор, Мартіна Бубера та інших), так і українських релігієзнавців - А.Колодного, О.Титаренко, В.Єленського, П.Яроцького та інших. Водночас залишаються мало дослідженими концептуальні розбіжності основних християнських конфесій щодо розуміння впливу матеріальних цінностей на духовний вимір людини. **Метою** даної статті є дослідження ролі економічного чинника в поліфонії християнської антропології.

Основний зміст статті. Усвідомлення ролі економічного чинника в житті людини з позиції християнства потребує насамперед з’ясування природи людини, мети її життя. Загалом християнство вчить, що людина «складається із плоті та розумної душі й наділена вищим неземним походженням» [Аристарх (Лебедев), игумен. Происхождение человеческой души. // Труды Київської Духовної Академії. – 2008. - № 9. – С. 49]. Через свою духовну сутність вона є «образом і подобою» Бога, носить образ Божий у вищих якостях своєї душі, особливо в її безсмерті, в свободній волі, в розумі, в здатності до чистої безкорисливої любові. Існування людини на Землі має глибокий сенс, велике призначення і високу мету. Мета буття людини полягає в осягненні волі Божої щодо неї. Пізнати ж волю Божу щодо якоїсь речі означає пізнати, з якої причини та заради якої мети Бог привів в буття цю річ [Василий Великий, святий. Творения. – М., 1900. – Ч. 1. – С. 9]. Людина, «пізнаючи Бога й уподібнюючись Йому», з необхідністю повинна «все більше удосконалюватися й успадковувати вічне блаженне життя з Богом» [Слобідський Серафим, протоієрей. Закон Божий. Підручник для сім’ї та школи. – К., 2003. – С. 444].

В «Документах II Ватиканського собору» наголошується на тому, що центром усіх аспектів буття повинна виступати людина в її «цілості та повноті, з тілом та душею, з серцем та совістю, з розумом та волею» [Второй Ватиканский Собор. Конституции, Декреты, Декларации. Пастырская конституция «Радость и надежда» о Церкви в современном

мире. - Брюссель, 1992. – С. 394], оскільки в ній закладене Божественне сім'я. В економічному та суспільному житті людська гідність повинна бути імперативом будь-яких дій, бо саме людина «є творцем, центром та метою всього економічного та суспільного життя». Така висока мета наштовхується на перепону, притаманну усім часам та народам, а найбільше сьогоденню – прагненню щонайбільшого та найкращого забезпечення земних, матеріальних потреб.

Загалом економічний чинник сьогодні можна було б назвати новою світовою метафізичною релігією. Концепція добробуту та економічного росту незримо пронизує всі сфери буття. Саме вона керує усіма змінами, які ми спостерігаємо в сучасному світі. Мамона (цебто багатство), якого Ісус ще дві тисячі років тому вже називав господарем (Мт. 6:24), здається, як ніколи, увійшов в свої права.

Християнство, як і інші релігії, в цілому здійснює позитивний вплив на темпи економічного росту. Всі релігії висувають у своїх віросповідних системах на перший план моральні норми, які забезпечують відповідальне ставлення особи до результатів власної праці та забороняють брехню і шахрайство. Більше того, колишній держсекретар Ватикану кардинал Тарчизіо Бертоне в книзі «Етика загального блага в соціальному вченні Церкви» відзначає, що багатівіковий процес визрівання європейських соціально-економічних інститутів здійснювався під безпосереднім впливом християнського розуміння «домобудівництва». На його переконання, починаючи з XI ст., різноманітні католицькі структури та окремі діячі заклали підвалини найважливішим елементам ринкової економіки (наприклад, кредитній системі, економіці підприємств, товарній та фондовій біржі, ломбарду та ін.), а також заклали основу благодійності як невід'ємної складової суспільства «загального блага».

Перш ніж розпочати виклад основних підходів до розуміння ролі економічного чинника в християнстві, варто зупинитися на основах традиційного вчення Церкви з цього питання, спираючись, перш за все, на погляди, викладені в Біблії та працях Отців Церкви. Це допоможе розкрити основні положення первісного християнства та тенденції змін сучасної теології з питання співвідношення економіки та антропології.

Оскільки, як вчить святитель Василій Великий, “будь-яке слово чи діло потрібно обґрунтовувати свідченням богодухновенного Писання” [Василій Великий, святитель. Творення. – М., 1900. – Ч. 1. – С. 396], то варто відзначити, що в Новому Завіті досить чітко розкривається вплив економічного чинника на внутрішню сутність людини та її подальшу вічну долю. В Євангелії від Луки багатство розкривається як перепона на шляху до вічного життя. Так, у оповіді про багатого та Лазаря говориться, що саме бідність останнього привела його до “лона Авраамового”. Багатому на муки його було зауважено: “Згадай, сину, що ти вже прийняв за життя свого добре своє, а Лазар так само – лихе; тепер він тут тішиться, а ти мучишся” (Лк. 16:25). Ісус Христос виразно показує, що багатство надзвичайно

ускладнює здобуття людиною божественної сутності: “Як тяжко багатим увійти в Царство Боже! Бо верблюдові легше пройти через голчине вушко, ніж багатому в Боже Царство ввійти” (Лк. 18: 24-25). У Посланні св. апостола Якова до дванадцяти колін діаспори багатство відверто засуджується: “А понижений брат нехай хвалиться високістю своєю, а багатий – пониженням своїм, бо він промине, як той цвіт трав’яний – бо сонце зійшло зо спекотою, і траву посушило, - і відпав цвіт її, і зникла краса її виду... Так само зів’яне й багатий у дорогах своїх!” (Як. 1: 9-11).

Відтак, у первісному християнстві матеріальні цінності мали однозначну негацію в сутнісному божественному вимірі людини. Це зумовило й певний соціальний устрій перших християнських общин. Життя їхнє було підпорядковане загальній меті – спасінню душі, що зумовило відмову від індивідуального збагачення на користь утримання усієї общини: “А всі віруючі були вкупі, і мали все спільним. І вони продавали маєтки та добра, і всім їх ділили, як кому чого треба було. І кожного дня перебували вони однодушно у храмі і, ломлячи хліб по домах, поживу приймали із радістю та в сердечній простоті, вихваляючи Бога” (Дії 2: 44 – 47).

Традиційне християнське богослов’я в особі Отців Церкви послідовно втілювало в життя Євангельські приписи і наголошувало на відносності матеріального благополуччя та неважливості його для вічної долі людини. Християнин повинен безкомпромісно боротися зі своїми пристрастями, керуючись у своєму житті не гедоністичними забаганками свого **Его**, а аскетичними заповідями Святого Писання, оскільки “ми вважаємо..., що земне життя людське зовсім нічого не означає; зовсім не поважаємо і не називаємо благом того, що приносить нам досконалість тільки в цьому житті..., продовжуємо надії далі, і все робимо для приготування себе для іншого життя. Тому все, що сприяє йому, про те ми й говоримо, що його потрібно любити і прагнути до нього всіма силами, а що не переходить в нього, те потрібно зневажати, як неважливе” [Василій Великий, святитель. Творення. – С. 345].

З плином часу у християнстві відбулася певна еволюція поглядів на співвідношення багатства та можливості спасіння людини, а відтак здобуття нею істинного онтологічного статусу. В сьогоденні основні уявлення християнських конфесій на місце і роль економічного чинника в духовності людини розкриваються в соціальному вченні Церков. Базуючись на викладених вище основах, різні християнські конфесії по-різному витлумачають його в духовному становленні особи.

Так, Католицька церква ретельно розглядає суспільно-соціальний вимір економічного життя. В «Документах II Ватиканського собору» наголошується на тому, що сьогодні загострюються протиріччя між економічно розвиненими країнами та відсталими, між багатими та бідними людьми, що посилює загальний неспокій і може призвести до болісних наслідків для всієї планети. Вимальовуються чіткі причини для хвилювань: по-перше - забезпечення високого економічного росту не привело до

звільнення від матеріальних турбот, а навпаки - люди, певною мірою, перетворилися на рабів економіки так, що практично все їхнє життя підпорядковане єдиній меті – добробуту; по-друге – підвищення економіки призвело до загострення й навіть до регресу соціальних умов малозабезпечених та до презирливого ставлення до бідних; по-третє – в умовах економічного росту прірва між розкішшю та злиднями не знижується, а навпаки - загострюється; найголовніше – лише невелика кількість людей реально має можливість впливати на економічні процеси, але більшість при цьому не має можливості проявляти власну ініціативу в дії. За таких умов Священний Собор Католицької церкви, беручи до уваги потреби економічного розвитку, наголошує на необхідності дотримуватися принципів *справедливості* та *рівності* як для особистого, суспільного, так і міжнародного життя, й подає щодо цього певні керівні вказівки:

- *економічний розвиток повинен слугувати людині*. Необхідно підтримувати технічний прогрес, розширювати підприємства, удосконалювати методи виробництва з єдиною метою – служіння людині в усій її повноті, незалежно від національного та територіального критерію. «Економічна діяльність повинна, відповідно до власних методів та законів, здійснюватися в межах моральних норм, щоб здійснився Божий задум про людину»;
- *економічний прогрес повинен підлягати контролю суспільства, а не залежати від принад окремих осіб*. Право і обов'язок кожного полягає в свідомій участі в економічному розвитку. Особливо наголошується, що в економічно відсталих країнах підлягають засудженню особи, які «тримають свої багатства «в кубушці» або ж залишають власне суспільство без необхідних йому матеріальних та духовних засобів»;
- для забезпечення вимог справедливості та рівності необхідно усунути різницю нерівності в рівні економічного розвитку як на індивідуальному, так і суспільному рівнях;
- *людська праця підноситься над іншими елементами економічного життя, які мають цінність лише як спорядження*. «Через працю, яка присвячена Богу, людина приєднується до викупної справи самого Ісуса Христа, який надав праці високої гідності, своїми власними руками працюючи в Назареті. Звідси витікає обов'язок кожної людини чесно трудитися, а також і право на працю... Нарешті, праця повинна мати таку винагороду, щоб людині була надана можливість гідно розвивати матеріальне, соціальне, культурне та духовне життя – і своє власне, і своїх ближніх»;
- *земні блага належать усім людям*. «Земля і все те, що її наповнює, призначена Богом для того, щоб усі люди і народи нею користувалися і щоб під керівництвом справедливості, супутником якої є любов, створені блага доставались усім на рівних підставах»;

- *капіталовкладення повинні забезпечувати достатні можливості для праці та прибутків як теперішнім, так і майбутнім поколінням.* «Всі, хто приймає рішення стосовно капіталовкладень та влаштування економічного життя – чи то окремі особи, об'єднання, а чи ж суспільна влада, - повинні враховувати дану мету і визнавати за собою наступний важливий обов'язок: з одного боку, слідкувати за тим, щоб надавалося все те, що за необхідністю вимагається для гідного життя і окремих осіб, і суспільства, а з іншого боку – передбачати майбутнє та встановлювати справедливу рівновагу між потребами сучасного індивідуального та колективного споживання і потребами в капіталовкладеннях для майбутніх поколінь»;
- приватна власність або ж інша форма володіння матеріальними благами забезпечують кожній людині необхідний простір для особистої та сімейної незалежності, а тому їх необхідно розглядати як *розширення людської свободи.* «Оскільки власність та інші форми приватного володіння матеріальними благами сприяють самовираженню особистості і, крім того, надають їй можливість виконувати свій обов'язок в суспільстві та економіці, то надзвичайно важливо сприяти тому, щоб окремі особи чи групи мали доступ до того чи іншого виду володіння матеріальними благами»;
- християни, які беруть участь в сучасному економічному та суспільному розвитку, борються за справедливість та любов, «повинні бути переконані в тому, що можуть значною мірою сприяти щастю людства та світу в світі» [Второй Ватиканский Собор. Конституции, Декреты, Декларации. Пастырская конституция «Радость и надежда» о Церкви в современном мире.- Брюссель, 1992. – С. 394 - 401].

Відтак, вказуючи на негативні прояви економічного розвитку, Католицька церква водночас наголошує на тому, що економічна сфера, будучи важливою складовою суспільного буття, може бути шляхом спасіння як окремої людини, так і побудови справедливого суспільства при дотриманні вище перерахованих принципів. Як бачимо, відбулося переосмислення ролі соціально-економічного чинника в бутті людини - від заперечення до ствердження його ролі у спасінні та вічній долі людини.

Позиція Православної церкви дещо відрізняється від Католицької. Виходячи із спільного засновку, що гармонійний розвиток людського суспільства можливий лише на основі базових цінностей – любові, відповідальності, справедливості та служіння спільному благу, основна увага тут акцентується на питанні особистісного спасіння людини, духовному вимірі людського буття. Відповідно будь-яка діяльність розглядається під цим кутом зору. Православне розуміння загального блага – це не лише матеріальне благополуччя, а, перш за все, «устремління

людини та людського суспільства, до життя вічного, яке є найвищим благом для кожного християнина» [Основы социальной концепции Русской Православной Церкви. [Електронний ресурс]: VII. Собственность.- Режим доступу до документу - <http://www.patriarchia.ru/db/print/141422.html>]. З православної точки зору устремління до найвищої мети, здатність приносити в жертву земне заради духовного, ставити перед собою задачі найвищого духовного порядку «роблять людське суспільство життєздатним, а життя окремої людини – усвідомленим».

В «Основах соціальної концепції Російської Православної Церкви», а саме на цей документ будемо спиратися, оскільки Українська Православна Церква перебуває у канонічному і молитовному єднанні з РПЦ і фактично підлягає юрисдикції Московського патріархату, а ставлення УПЦ Київського патріархату в основному співпадає з позицією РПЦ, зауважується, що матеріальні проблеми особистості та соціально-економічні аспекти суспільного буття також не залишаються поза її увагою. Базуючись на святому письмі – Біблії, Церква пам'ятає про «хліб насущний» (Мт. 6:11), але наголошує, що надмірне захоплення матеріальними благами згубне для душі і засуджується Церквою. «Церква не визначає прав людей на власність», але вчить, що відношення православного християнина до власності повинно базуватися на євангельській заповіді любові до ближнього: «Заповідь нову даю вам, любіть один одного» (Ін. 13:34). Дана Ісусом Христом заповідь є основою моральної поведінки християнина і повинна слугувати імперативом у сфері регулювання міжлюдських стосунків, в тому числі і в економічній, майновій сфері. Відповідно до вчення Церкви, люди отримують всі земні блага від Бога, якому й належить абсолютне право володіння ними. Свою позицію Церква виражає питанням святителя Василія Великого: «Скажи мені, що у тебе власного? Звідки ти взяв та приніс в життя?» [Основы социальной концепции Русской Православной Церкви. [Електронний ресурс]: VII. Собственность.- Режим доступу до документу - <http://www.patriarchia.ru/db/print/141422.html>]. Цей принцип є основоположним у визначенні відношення людини до матеріального. Ігнорування його породжує гріховне ставлення до власності та багатства, що виливається у відчуженість та ворожість у відносинах між людьми.

«Матеріальні блага не можуть зробити людину щасливою» - зауважується в «Основах соціальної концепції Російської Православної Церкви». Гонитва за добробутом згубно відображається на духовному стані людини і здатна привести до повної деградації. Причиною тому є поява великої кількості майнових турбот. Сучасний богослов святитель Ігнатій Брянчанинов наголошує, що вони «відводять розум та серце від Бога. Душа впадає в грубість, страх Божий в ній зникає; відступає від неї згадка про смерть; розум затуманюється і втрачає здатність бачити промисел Божий, від чого втрачається віра... Людина помирає для добродієвості, віддається брехні, хитрощам, жорстокості, і впадає в суцільну погибель, здійснюється

сосудом диявола» [Брянчанинов Игнатий, святитель, епископ Черноморский и Кавказский. Аскетические опыты. Собрание сочинений, Том II.- Мгарский монастырь, 2001. – С. 166]. Згадуючи євангеліста Марка, Церква підкреслює, що наслідувати Царство Боже складно тим, хто шукає багатства тому, що вони мають надію на матеріальні блага, а не на Бога (Мк. 10:24), що і є причиною падіння.

Водночас Православна церква наголошує на тому, що багатство саме по собі не засуджується. В Святому Письмі наводяться приклади багатих, але угодних Богові людей – Авраам, старозавітні патріархи, праведний Іов та інші. Церква визнає існування будь-якої форми власності нейтральним, лише відношення людини до неї певним чином може бути або ж гріховним, якщо приводить до пограбування, несправедливого розподілу праці тощо, або ж праведним - морально обґрунтоване використання матеріальних благ, в основі якого покладений фундаментальний принцип Нового Завіту «любви ближнього свого як самого себе» (Рим. 13:9).

Відтак, майнове положення людини, з точки зору Церкви, не може бути критерієм богоугодності, або ж навпаки неугодності Богу. Таким чином, економіка – «це витоково благословенна Творцем сфера діяльності» людини, в тому випадку, коли вона базується на пріоритеті духовних цінностей над матеріальними [Предисловіє митрополита Смоленського и Калининградського Кирилла к книзі госсекретаря Ватикана кардинала Тарчизіо Бертона «Етика общего блага в социальном учении Церкви». [Електронний ресурс]: Интерфакс. - Режим доступу до документу - <http://www.interfax-religion.ru/dialog/print.php?act=documents &id= 821>]. На противагу, надмірне захоплення задоволенням своїх тілесних потреб (чреводоволення, сластолюбство, срібллюбство) приводить людину та суспільство до гедонізму і перетворює її спосіб життя на споживацтво.

Водночас багатовікова позиція Церкви, спрямована на спасіння душі, виховала в православній людині розуміння того, що вона живе для того, щоб добре молитися, на відміну від інших конфесій християнства, які моляться, щоб добре жити. На думку багатьох дослідників, надмірний акцент Православної Церкви на тому, що «справи світу цього» є спокусами, зумовив і певне економічне відставання православних країн. Священик Яків Кротов відверто стверджує, що «Греція серед інших країн Європейського Союзу виглядає найбіднішою. Православна країна: у ній є все, що потрібно православній людині. Решта – від лукавого і коштує дорого» [Кротов Я. Релігія й економіка: шлюб без зв'язку, або Чому в Греції є все // Дзеркало тижня. – 2004. - 14–20 серпня]. Професор А. Колодний знаходить тісний зв'язок між православ'ям та соціально-економічним становищем країн: «... країни з домінуванням православ'я виявили відсталість в історичному розвитку, слугують оплотом світового консерватизму й середньовіччя» [Колодний А.М. Основи релігієзнавства. Курс лекцій. – Дрогобич, 2006. – С. 82].

Найскладніше проаналізувати відношення до економічного чинника протестантських церков. Оскільки різноманіття протестантських деномінацій, які в більшості своїй виступають “проти будь-яких абсолютистських претензій на володіння істиною, не виключаючи й себе самого” ускладнює можливість виділення загально-протестантської теоретичної рефлексії суспільної діяльності [Protestantism: A concise survey of Protestantism and its influence on American religious and social traditions. (Ed. By A.T.Kerr). – N.-Y., 1979. – P.11]. Однак, будемо спиратися на Програмний документ «Соціальна позиція протестантських церков Росії», який найбільшою мірою виражає загальне розуміння цього питання. В цьому документі зауважується, що соціальне служіння протестантських церков в першу чергу пов’язане з поняттям соціальної справедливості. Як записано в Позиції, основа соціальної справедливості полягає у всезагальному призначенні земних благ. Так, в дев’ятому пункті «Економіка, праця, власність» виділяються два основні факти у розумінні економіки: - 1) Земля і все, що наповнює її, створене Богом і по праву належить Йому. В свою чергу, Він дав людям право користуватися усіма земними благами. 2) Із-за гріхопадіння всі стосунки між людьми, в тому числі й економічні, несуть на собі відбиток гріха і не можуть бути бездоганними. Відтак, наголошується на тому, що будь-яка розвинута економічна система здатна забезпечити гідний матеріальний рівень життя більшості суспільства, але не здатна спасти людину. Виходячи з цього, жодна економічна система не може бути названа християнською. Протестанти виділяють чотири біблійні принципи економічного життя: право власності, наполеглива праця, свобода підприємництва та благодійність. Право власності закладено Богом для земного благополуччя людей, але приватна власність – це право людини управляти власністю, яка належить Богу. Праця, незалежно від її форми, має першочергове значення, оскільки формує особистість. Після гріхопадіння праця втратила свій творчий вияв і перетворилася на засіб забезпечення людських потреб. Але будь-який вид діяльності, здійснений на принципах протестантської етики (ставлення до праці як до покликання, устремління до одержання прибутку – більшого, ніж необхідно, задля забезпечення себе та своєї родини, «аскетизм в світі», тобто бережливість, строгість у використанні одержаного багатства), відповідає Божественним принципам, угодний Богу і благословенний Ним. Відтак, людина повинна працювати відповідально і сумлінно. В цьому випадку вона може розраховувати на винагороду. Ділова людина-християнин усвідомлює свою працю як особливу форму богопоклоніння. З точки зору протестантів, слова Христа про те, що кожен повинен примножувати отримані від Господа таланти, підштовхували християн піклуватися про справу та досягати успіху. Такі цінності, як бережливість, ефективність сприяють успіху і на сьогодні надзвичайно актуальні. Протестанти наголошують, що одержання прибутку в господарчій діяльності обов’язково нагороджується моральним

задоволенням і, з християнської точки зору – це спосіб послужити Богу, сім'ї та ближнім. З цієї позиції благодійність – це один із найефективніших способів доведення того, що люди є розпорядниками Божої власності. Адже Бог чекає, що блага, які він надав одній людині, вона буде використовувати на користь багатьох. Досить важливим, на думку авторів, є те, що соціальне служіння церков не обмежується лише відновленням справедливості там, де вона була порушена, але включає і боротьбу за гідність людської особистості засобами милосердя та любові [Социальная позиция протестантских церквей России. [Электронный ресурс]: 9. Экономика, труд, собственность. - Режим доступа до документу - <http://bibleapologet.narod.ru/doctrine.htm>].

Підсумовуючи вище сказане, можна зробити **висновок**, що економічний чинник розуміється в християнстві як невід'ємна складова здійснення людиною своєї божественної суті. Існують три основні підходи у цьому питанні:

1. Економіка є одним із шляхів, яким «здійснюється Божий задум про людину». Він виражається в усвідомленні людиною власної відповідальності за людське «домобудівництво». Кожна людина варта мати гідний рівень життя відповідний сучасним досягненням матеріально-технічної бази. Справа кожного прийняти посильну участь в розбудові суспільства на засадах справедливості та рівності. Виходячи з позиції антропоцентризму, **Католицька Церква** зазначає, що соціально-економічна діяльність може бути тим місцем, де зростає людина і святість її.
2. Економічна сфера є другорядною в житті людини порівняно з духовною сферою. Загальне благо можливо досягнути в тому випадку, коли первинні устремління людини та людського суспільства будуть направлені на життя вічне, яке є найвищим благом для кожного християнина. Теоцентричне спрямування **Православної церкви** наголошує на тому, що порушення даного правила призводить людину до деградації та духовної смерті.
3. Євангельська сила з необхідністю проявляється в цьому житті. Будь-які економічні досягнення, власність людина повинна сприймати як дар Божий, наданий їй для використання на благо собі та людям, керуючись правилами протестантської етики. **Протестантський реалізм** виводить взаємозв'язок між духовністю та економічною сферою і, продовжуючи антропоцентричну парадигму, сприяє закріпленню в суспільстві ідеалів процвітання.

Виходячи з вище викладеного, слід зауважити, що всі християнські конфесії приділяють значну увагу впливу економічного чинника на духовний розвиток людини. В їх вченнях він займає різне по значущості місце, що зумовлено історично-соціальними та культурними особливостями становлення та розвитку основних концептуальних положень церков. За

своїм духовним змістом, сучасна культура є переважно протестантською, де матеріальні блага не заважають розвитку духовності. Водночас, ця теза потребує досконалого аналізу, який у подальшому дослідженні варто розглянути за допомогою ціннісної рефлексії і історико-культурної реконструкції процесу становлення ідей протестантизму як в Західній Європі, так і в Україні.

А н о т а ц і ї

В статье Татьяны Гаврилюк «Проблема соотношения духовного и материального в современной христианской антропологии» дан анализ понимания роли экономического фактора в жизни человека посредством анализа трех основных христианских направлений – православия, католицизма, протестантизма. На базе анализа социальных доктрин сделан вывод о существовании трех основных религиозных подходов в этом вопросе.

Ключевые слова: человек, экономика, антропология, социальная доктрина, теоцентризм, антропоцентризм.

In article of Tetyana Gavrilyuk "The problem of spiritual and material relations in contemporary Christian anthropology" has analysis of understanding of the role of the economic factor in the life of the man by means of the analysis of three main Christian directions.

Keywords: Man, economics, anthropology, social doctrine, theocentrism, anthropocentrism.

В. Андросова * (м. Київ)

УДК 2, 29

ХАСИДСЬКІ ДИНАСТІЇ В КОНТЕКСТІ ВІДРОДЖЕННЯ ІУДАЇЗМУ В УКРАЇНІ

В статті В.Андросової «Хасидські династії в контексті відродження іудаїзму в Україні» насамперед розкривається особливість хасидизму як течії іудейської релігії. Автор описує появу й особливості низки течій хасидизму й розкриває їх зв'язки з історичними реаліями України, аналізує їх нинішній стан.

Ключові слова: хасидизм, хасидські династії, іудаїзм, Хабад Любавич, Карлін-Столін, релігійне відродження.

---

* Андросова Валерія – кандидат філософських наук, позаштатний співробітник Центру релігієзнавчих досліджень і міжнародних духовних відносин ДУІ і ШІ; заступник голови ДОВ УАР по зв'язкам з науковими установами.